

LA HISTÒRIA MEDIEVAL A LES INSTITUCIONS DE RECERCA CATALANES (2003-2009)

FLOCEL SABATÉ
UNIVERSITAT DE LLEIDA

RESUM

Entre 2003 i 2009 a Catalunya els investigadors en història medieval aconseguiren 3.393.3339,77€ en projectes de recerca i publicaren 1.249 treballs de recerca, dels quals sols el 11,04% eren escrits en una llengua que no fos el català o el castellà, malgrat que la majoria d'ells gaudeix d'un adient nivell d'internacionalització i que participen de les principals línies d'innovació en recerca. Els investigadors han de compatibilitzar la seva activitat amb la docència i la gestió dels seus centres. L'administració crea els llocs de treball en funció de les necessitats docents i no pas de la recerca i avança cap a figures contractuals temporals.¹

El present article analitza una munió de dades —bibliomètriques, pressupostàries i de divers ordre— a fi d'analitzar la producció científica efectuada a Catalunya sobre l'edat mitjana en el període 2003 a 2009, i n'extreu unes conclusions que pretenen ser objectives, entorn a l'impacte i la significació de la recerca en l'àmbit de la història medieval.² Pròpiament, el treball és la versió extensa i completa d'un informe sol·licitat el 2012 per l'Institut d'Estudis Catalans, en el marc de la seva preocupació, compartida amb l'Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca, per efectuar un seguiment crític del curs de la recerca a Catalunya. Per això una versió breu està inserta en el report de recerca sobre Història,³ el qual guanya en significació en poder comparar les dades amb els anteriors períodes estudiats en altres informes previs des de l'Institut d'Estudis Catalans: 1990-1995⁴ i 1996-2001.⁵

D'acord amb els treballs precedents, la recerca efectuada en el present estudi es centra en les universitats públiques. Més que per raons formals, s'ha mantingut aquesta perspectiva perquè les

1. Abreviatures emprades: BP, Programa Beatriu de Pinos; CSIC, Consejo superior de Investigaciones Científicas. Institució Milà i Fontanals; CU, Catedràtic d'Universitat; JdC, Progrma Juan de la Cierva; RyC, Programa Ramon y Cajal; TEU, Titular d'Escola Universitària; TU, Titular d'Universitat; UAB, Universitat Autònoma de Barcelona; UB, Universitat de Barcelona; UdG, Universitat de Girona; UdL, Universitat de Lleida; UPF, Universitat Pompeu Fabra; URV, Universitat Rovira i Virgili.

2. L'article adopta com a base d'estudi la volumetria obtinguda després d'acumular una munió de dades i comptabilitzar-les amb absoluta precisió numèrica. Per això cal agrair tant la generosa aportació de dades per part dels companys d'àrea, cosa que ha permès una detallada concreció percentual, com, alhora, l'ambient de reflexió propiciat pels col·legues brasilers que ha facilitat la redacció d'aquestes ratlles des d'una volguda llunyania aconseguida a les Universidade Federal do Paraná i Universidade Federal do Mato Grosso, durant la primavera de 2012.

3. Sabaté, Flocel. "Història Medieval". *Reports de la recerca a Catalunya.2003-2009. Història*, Antoni Simon, ed. Octubre 2014, Institut d'Estudis Catalans. 2 novembre 2014 <http://www.iec.cat/reports/reports3/Historia0309_definitiu.pdf>: 37-73.

4. Balcells, Albert, ed. *Reports de la recerca a Catalunya. Història*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1998.

5. Balcells, Albert, ed. *Reports de la recerca a Catalunya. 1996-2002. Història*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2005.

universitats privades que han anat sorgit a Catalunya (Universitat Abat Oliba CEU, Universitat Internacional de Catalunya, Universitat Ramon Llull), tot i incorporar en la seva oferta docent estudis propers com els d'Humanitats, no han desenvolupat àrees de recerca sobre Història Medieval i no han centrat en aquesta àrea de recerca les dinàmiques de captació i gestió de recursos que comporta actualment la investigació reglada.

La investigació sobre el període medieval a Catalunya ja ha estat indagada amb rigor en diverses ocasions, amb una certa cadència al llarg del darrer quart del segle XX que s'ha perllongat en el segle XXI, cosa que no deixa de denotar un afany per la reflexió i la crítica.⁶ Dins d'aquesta dinàmica, durant el septenni 2002-2009 la recerca en història medieval a Catalunya ha palesat una elevada activitat, prou reflectida en el volum de publicacions. Això enllaça amb aspectes positius, com la captació de recursos, però també amb altres més dubtosos, com el grau d'internacionalització real. En tots els casos destaquen els reptes fornits per l'estructura institucional de recerca i la permanent exigència d'adaptació dels investigadors als nous marcs formals

1. Infraestructures, recursos humans i econòmics

La recerca requereix d'unes bases que no poden ser obviades sinó que requereixen un detallat anàlisi precisament per valorar quina capacitat real existeix a partir dels centres, el gruix d'investigadors i el finançament.

1.1 Universitats i CSIC

Els investigadors en Història Medieval a Catalunya, en el període a considerar, estaven dispersats en set centres de recerca, de dimensions ben diverses. En cap d'ells articulen unitats administratives i organitzatives pròpies, tractant en tots els casos d'assolir una coherència conceptual, força definida en dos centres: la Institució Milà i Fontanals, del CSIC, i la UB. En el primer els medievalistes comparteixen el Departament d'Estudis Medievals amb altres àrees que també estudien l'edat mitjana, aparellament actualment concretat amb una investigadora de filologia. En el segon, que aplega quasi una tercera part de tots els medievalistes de Catalunya, aquests constitueixen el Departament d'Història Medieval i Paleografia i Diplomàtica juntament amb els professors i investigadors de l'àrea de Ciències i Tècniques Historiogràfiques. A la UAB els medievalistes segueixen aquest mateix esquema, afegint-hi a més les diverses àrees que es puguin encabir dins de les "Ciències de l'Antiguetat", mentre que, en nombres molt més reduïts, a la UdL s'inclouen dins d'un departament d'Història, a la URV en un d'Història i d'Història de l'Art, a la UdG en un de Geografia, Història i Història d'Art i a la UPF en un genèric d'Humanitats i Ciències Socials.

La conseqüència immediata és que l'articulació en departaments universitaris no té gaire incidència en el quefer investigador. Els investigadors, seguint les respectives línies de recerca, han

6. Deixant de banda reflexions sectorials, el conjunt de l'aportació en l'àrea d'història Medieval ha estat objecte d'anàlisis com els següents: Batlle, Carme; Ferrer, Maria Teresa. "Balanç de les activitats historiogràfiques referents a l'edat mitjana a la postguerra franquista". *Cuadernos de Historia Económica de Cataluña*, 19 (1978): 321-330; Salrach, Josep Maria. "Balance crítico y perspectivas de la producción historiográfica sobre historia medieval catalano-balear en la década 1978-1986". *Studia Historica. Historia Medieval*, 6 (1988): 95-139; Salrach, Josep Maria. "Noves recerques i interpretacions sobre la història medieval general i de Catalunya en particular". *Balma. Didàctica de les ciències socials, geografia i història*, 2 (1995): 83-95; Riera, Antoni. "La Historia Medieval en Cataluña (1990-1995). Un balance breve de las últimas investigaciones". *Anuario de Estudios Medievales*, 27/1 (1997): 501-567; Salrach, Josep Maria. "La història de Catalunya, avui. La llarga edat mitjana". *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, 25 (2014): 261-297.

creat les pròpies sinergies a partir de les activitats i dels projectes de recerca i de la consolidació dels grups de recerca. Ben significativament, en cap departament tots els professors han compartit unes mateixes unitats d'investigació. Aquest biaix ha evidenciat la cerca, per part dels mateixos investigadors, de fórmules transversals que permetin tant entrelligar investigadors de diferents centres com apropar aquells ubicats en altres departaments de les mateixes universitats i que es dediquen a la recerca del mateix període medieval des d'altres disciplines. Per aquí s'ha arribat a establir articularions de major incidència en la recerca, com s'esdevé amb el desenvolupament del grup reconegut per la UdL el 2001 i establitzat el 2005 com a "Grup de Recerca Consolidat en Estudis Medievals Espai Poder i Cultura", destinat a aplegar investigadors que treballen en temàtiques afins des de diferents àrees (història, història de l'art, filologies) en la recerca medieval a la UdL i a la URV; i, encara més, quan sota la mateixa fórmula, el 2008, la UB crea, com a centre de recerca propi, l'Institut de Recerca en Cultures Medievals.

1.2 Altres centres de recerca

Ultra els centres de recerca esmentats, cal considerar la funció de l'Institut d'Estudis Catalans, definit jurídicament per la seva funció acadèmica i científica a Catalunya. Sense investigadors propis, però constituït per membres d'altres centres, promou i finança programes de recerca, publicacions i altres accions en foment de la investigació en àmbits entre els que s'inclou, en el període estudiat, la història medieval.

Tema diferent és la tasca realitzada pels diversos centres locals i comarcals, de gran tradició en el teixit social català, amb una llarga trajectòria en l'aportació de novetats en història medieval i, en molts casos, sostenidors de publicacions i sobretot de revistes comarcals fornidores de destacades aportacions en història medieval. La formació universitària de molts dels seus impulsors (en general professionals de l'ensenyament, gestors culturals o responsables de centres com ara arxius, biblioteques, museus, etc...) ha incrementat la qualitat d'unes aportacions que, alhora, contribueixen poderosament a un coneixement territorialment equilibrat del que fou l'edat mitjana a Catalunya, com es demostra en les nombroses publicacions efectuades durant el període estudiat. Tanmateix, no poden ser considerats centres de recerca, perquè aquesta consideració no es deu sols a l'aportació de coneixement nou sinó a la participació en un sistema reglat internacional en l'elaboració científica. Per això són de valorar molt positivament iniciatives que enllacen aquest treball comarcal i local amb l'àmbit universitària, com ha propiciat, en el període estudiat, la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana, mitjançant trobades científiques i altres activitats.

1.3 Personal docent i investigador

Durant el període estudiat es percep una gran estabilitat en els cossos funcionaris dedicats a la recerca. En aquests nivells, tan sols hi ha hagut una creació d'una plaça nova, el 2005, de Científic Titular al CSIC. En els altres casos els canvis han estat deguts a promocions personals sense repercussió en l'increment dels membres dels cossos d'investigadors. En les figures superiors de caire funcional —catedràtics d'universitat (CU) i professors titulars (TU)— la UB el 2003 augmenta el nombre de catedràtics de dos a tres; a la URV el 2008 es passa de 3 TU i 1 CU a 2 TU i 2 CU, i, el 2009, a la UdL es passa de 1 CU i 2 TU a 2 CU i 1 TU, alhora que el 2003 a la UPF la plaça de TU desapareix quan el seu titular passa a CU. Així mateix, al CSIC el 2003 hi ha el pas d'un científic

titular a un investigador científic i el 2009 d'investigador científic a professor d'investigació. A la UdG no hi ha hagut canvis en aquest període, entorn a una plantilla de dos TU. S'evidencia arreu la voluntat de restringir l'accés a aquests cossos: només una promoció personal a la UB ha donat pas d'una titularitat interina d'Escola Universitària a una TU el 2003, mentre que en dates posteriors s'han cercat les estabilitzacions mitjançant les fórmules contractuals permanents pròpies del sistema català. Alguns interinatges no han consolidat la posició, com s'esdevé el 2003 a UB quan un anterior ocupant d'una plaça de titular interí troba continuïtat provisional com associat.

Les figures contractuals han conduït la consolidació de les places d'investigadors: 2 a la UB (amb l'estabilització de dos agregats, un procedent de la figura d'ajudant LRU, i un altre que ha passat pel lectorat tot provenint d'una plaça d'associat); 2 a la UAB (provinents d'associats, amb un que progressivament passa a lector el 2005 i a lector el 2009, i un altre que assoleix el lectorat el 2009) i 1 a la UPF, que el 2006 passa d'ajudant a lector. D'aquesta manera, la graduació contractual via lectorat i, com a categoria superior a aquesta, l'agregaduria s'evidencia com la figura preferent en la consolidació d'investigadors en l'etapa analitzada.

L'activitat investigadora ha permès incrementar les places d'investigació mitjançant els programes tant del corresponent Ministeri espanyol com del Govern autonòmic de Catalunya destinats a contractacions temporals d'investigació. Això va permetre que entre 2003 i 2004 la UB gaudís d'una plaça d'investigador postdoctoral; que el 2007 s'incorporés un investigador contractat provinent del programa Beatriu de Pinós a la UdL; que el 2008 el CSIC guanyés un altre provinent del programa Juan de la Cierva, i la UdL un altre de nivell superior provinent del programa Ramon y Cajal; i que el 2009 el CSIC afegís un investigador també procedent del programa Ramon y Cajal, a més d'una investigadora postdoctoral mitjançant el propi programa *JADE*. Aquestes figures no sols injecten vitalitat sinó que han facilitat la captació de capital humà que investigava fora del sistema català: els quatre investigadors que han ocupat les places més destacades (1 Beatriu de Pinós, 1 Juan de la Cierva i 2 Ramon y Cajal) procedien de centres de recerca de fora de Catalunya, tres d'ells a l'estranger. El revers d'aquesta captació de recursos és la seva manca de perspectives de futur. En cap cas la finalització del contracte ha comportat la continuïtat en nous investigadors sota la mateixa figura i, fins i tot, tampoc no s'han ofert vies per a la prolongació de la carrera investigadora en els afectats: la finalització, durant el període estudiat, de les esmentades places de postdoctoral, Beatriu de Pinós i Juan de la Cierva ha conduït a què l'ocupant de la primera continués la carrera investigadora fora del sistema català i els altres dos no trobessin cap altre sortida que restar al marge del món de la recerca.

Més puntualment, les obligacions de gestió o d'especialització en la recerca que acompanyen als investigadors consolidats han permès crear ocasionals llocs docents que, en realitat, no han avançat vers places de recerca sinó que s'han extingit, com en els associats de la UdL entre 2008 i 2009 i l'increment, el 2009, d'un associat a la UdG i un altre a la UPF. Aquestes places s'afegeixen, en realitat, a les d'associats de què han gaudit en l'àmbit medieval destacadament la UB i la UAB. Es tracta de places creades en funció de les exigències docents i no pas de les necessitats investigadores, cosa que en sol justificar la seva escassa dotació econòmica. Tanmateix, estan ocupades per personal que investiga i que evidencia, amb aquesta tasca, la voluntat de contribuir a la carrera investigadora. En tots els casos la mobilitat i inestabilitat d'aquestes places reflecteix una precarietat que contradiu l'estabilitat necessària per a una bona tasca investigadora. Durant el període estudiat hi ha hagut, en el conjunt de les universitats catalanes, 23 professors associats en el àmbit d'història medieval, dels quals, un 26,08% en manté en aquesta situació i un 30,48% ha acabat

fora del sistema de recerca. Entremig, un 21,74% ha perllongat la seva carrera mitjançant diverses fórmules precàries en el propi centre o en un altre, un 4,33% s'ha consolidat fora de Catalunya, un altre 4,33% ho ha aconseguit dins de Catalunya però en una àrea de recerca diferent i només un 13,04% ha passat, en el propi centre i àmbit de recerca, d'associat a places superiors en el marc universitari actual, en tots els casos mitjançant les figures de lector o agregat. La pretensió que la figura d'associat permeti compatibilitzar les tasques universitàries amb altres dedicacions professionals properes, sols es constata en 10 dels 23 associats, els quals s'ocupen en activitats afins (centres universitaris privats, tasques tècniques en la pròpia universitat, arxius, arqueologia, gestió política-social) i majoritàriament —la meitat, és a dir, 5 d'ells— en ensenyament secundari. No deixa de ser una fórmula enganyosa: gairebé totes aquestes activitats comporten exigències d'alta dedicació en activitats alienes a la recerca universitària, raó per la que la majoria dels implicats no viuen la dualitat com una complementarietat de tasques i, alhora, desitjarien que la posició d'associat no fos un mer complement sinó una etapa prèvia a una consolidació universitària.

L'impuls investigador, alhora, s'ha reflectit en el manteniment de xifres ben elevades de becaris en cinc centres: UdL, UB, CSIC, UAB i UdG, que han gaudit, respectivament, de 13, 12, 6, 4 i 3 becaris, és a dir, un conjunt de 38 investigadors novells amb dotació per a la seva formació doctoral en història medieval. Tanmateix, la dificultat en la posterior consolidació d'aquests joves investigadors es pot constatar en la seva desaparició del sistema universitari català: dels 25 investigadors que han conclòs el seu període contractual en aquest període, només 9 (6 provinents de la UB, 2 de la UdL i 1 de la UAB) han prosseguit la carrera investigadora en l'àmbit de la història medieval durant el període analitzat.

El suport tecnocientífic a la recerca s'assoleix amb les figures dels tècnics de recolzament a la recerca existents, a la UB i al CSIC, en el primer cas amb una professora associada que, durant el període estudiat, compatibilitza aquesta condició i al CSIC en comptar amb una plaça específica breument, entre 2005 i 2006.

Les plantilles, en definitiva, no estan pensades en funció de la investigació ni d'estructures de recerca. Les modificacions responen més a legítims drets de promoció personal que no pas a dissenys curriculars de la recerca. Alhora, l'evolució de la plantilla en el període estudiat en els centres universitaris evidencia la tendència a limitar el nombre de docents i d'investigadors, estancar les formes funcionals, prevaler les figures contractuals i limitar el creixement de les dotacions investigadores. Això comporta, entre altres, un envelliment constant de la plantilla investigadora, tot i la marcada diferència entre els centres de l'entorn de Barcelona i els altres tres centres —la UdG, la UdL i la URV—, de ratio més jove. Sols al CSIC la consolidació d'una plaça d'investigació durant aquest període facilita un estancament en el progressiu envelliment, el qual en realitat serà posat a prova quan, en el septenni immediatament posterior, calgui cobrir un major nombre de baixes per jubilació.

Una altra evidència és que el nombre d'investigadors i la seva dedicació es regeixen per necessitats docents, en tots els centres llevat del CSIC. En aquest sentit, es percep un increment en l'exigència de dedicació docent. L'evolució de la docència en el mateix període ha entrat en uns nous dissenys curriculars de major exigència en la dedicació a tot el procés discent i, a més, de major distanciament entre els continguts de la docència i de la investigació. Uns continguts més generalistes han disminuït la presència d'ensenyaments especialitzats amb què atreure i assentar les bases de futurs medievalistes. La situació mena, en l'investigador i docent, a una veritable dualitat de tasques i la docència es vista no pas com un complement, sinó com una exigència de

diffícil compatibilització amb la tasca investigadora. Per compensar les elevades càrregues docents només el centre de majors dimensions, la UB, ha pogut facilitar amb una periodicitat gairebé anual un any sabàtic a un dels seus professors consolidats (CU, TU i agregats), mentre que en els altres centres sols s'ha pogut fer en un cas a UdG en el curs 2009-10. Alhora, a l'interior de cada centre, la distribució és desigual, sense una relació directa entre menor càrrega docent i major aportació científica, malgrat que a totes les universitats s'han assumit sistemes d'avaluació interna tendents a encertar un sistema compensatori en l'activitat dels investigadors i docents.

Encara cal afegir que, en tots els centres d'investigació, els seus membres han d'assumir tasques de gestió, siguin de caire investigador o docent. L'anàlisi comparatiu per centres denota una càrrega en general superior en universitats petites, on cal distribuir les tasques entre un conjunt menor de docents.

El coetani increment de l'exigència en les formes i avaluació de la recerca accentua les contradiccions entre aquesta triple responsabilitat professional: recerca, docència, gestió. Tanmateix, la tasca de recerca efectuada pels medievalistes catalans ha estat majoritàriament reconeguda de forma exitosa, a tenor dels reconeixements. el 62,5 % dels investigadors han assolit positivament els trams de recerca atorgats per l'autoritat pertinent (*Comisión Nacional Evaluadora de la Actividad Investigadora* —CNEAI— en el cas de TU i CU, i Agència per a la Qualitat del Sistema Universitari de Catalunya —AQU— en cas de lectors i d'agregats), cosa que no sols implica efectuar un bon nivell de recerca sinó de saber orientar adientment la seva divulgació científica, d'acord amb el patrons de qualitat exigits. Igualment, hi ha altres indicadors més concrets, com haver estat en vigència, durant el període estudiat dues distincions a la recerca aleshores atorgades pel Departament d'Universitat, Recerca i Societat de la Informació (DURSI) del Govern autonòmic) (una a la UdL entre 2000 i 2004, i una altra a la UdG entre 2004 i 2008) a fi de reconèixer el nivell d'excel·lència en la recerca.

Una darrera reflexió és la desigual relació entre els medievalistes i els paleògrafs. Aquests darrers no han estat ser inclosos en cap dels càlculs estadístics i reflexions del present informe, atès que configuren una àrea específica, de Ciències i Tècniques Historiogràfiques. Tanmateix, desenvolupen una activitat molt propera als medievalistes, prou evidenciada en la mateixa proximitat en l'articulació organitzativa. Estan presents a la UB, UAB, UdG i URV, sempre compartint departament amb els medievalistes. La major presència correspon a la UB: en el període estudiat s'han produït dues promocions de TU a CU (2004 i 2009), la jubilació de dos CU (2003 i 2008) la continuïtat de 1 TU i la incorporació d'un nou TU el 2003; a més s'han emprat les figures contractuals per a establitzar professorat: amb la condició d'agregada s'ha pogut consolidar una associada el 2006 i un titular interí d'escola universitària el 2009, alhora que s'han generat quatre noves places d'*associat*, una el 2006, dues el 2008 i una el 2009. A la UAB, s'ha mantingut la plaça de CU, així com la d'un CU emèrit, i s'han generat dues TU, un el 2003 i un altre el 2009, amortitzant places prèvies, respectivament, d'ajudant i d'associat, comptant a més amb una becària des de 2007. Finalment, s'ha mantingut estable, en aquesta àrea de Ciències i Tècniques historiogràfiques, el TU present tant a UdG com a URV.

1.4 Grups de recerca, projectes i convenis

Els investigadors tenen assumit com a marc de treball bàsic el projecte de recerca. Només el 4% treballa de forma aliena als projectes de recerca, un altre 2% hi participa ocasionalment i la

resta, és a dir, el 94%, participa de forma permanent en els projectes de recerca competitiu. En el 11,11% dels projectes s'han cercat interdisciplinarietats que van més enllà de l'edat mitjana, des d'un punt de vista temàtic i cronològic. En la resta, els projectes s'han centrat bàsicament en el període medieval, encara que sigui comptant amb la col·laboració d'altres àrees de coneixement dedicades a l'estudi de l'edat mitjana. Alhora, també s'ha cercat una certa transversalitat, en aplegar investigadors de diferents centres entorn a temes de recerca comuns. Per això un 22,22% dels investigadors ha participat en projectes liderats des d'altres centres universitaris. La mateixa xifra permet copsar que la majoria restant participa en projectes dels propis centres. En un sentit semblant, es percep una forta estabilitat pel que fa a IP. Dels 23 investigadors que han constatat com a Investigadors Principals (IP) en projectes del "Plan Nacional I+D+I" atorgats pel ministeri espanyol durant el període analitzat, en 16 existeix una continuïtat prèvia o posterior d'una condició similar en el lideratge de recerca.

Destaca el majoritari recurs als projectes demanats al "Plan Nacional I+D+I", elaborat pel *Ministerio de Ciencia y Tecnología* el 2003 i, a partir de 2004, pel *Ministerio de Ciencia e Investigación* (MICINN), en el marc del qual s'han gestionat 31 projectes en els centres de recerca en història medieval durant el període analitzat. Al mateix temps, els investigadors també han participat en convocatòries públiques i assolit projectes de recerca convocats per l'Institut d'Estudis Catalans, fundacions i governs autonòmics que fan aquest tipus de convocatòries. És també de destacar que els investigadors han excel·lit en captar un important nombre d'ajuts a la recerca, que han possibilitat la realització d'accions mobilitzadores, com ara reunions científiques i excavacions. En la majoria dels casos es tracta de convocatòries competitives, bé que també cal incloure específics convenis sota els mateixos objectius.

Es percep, alhora, una voluntat internacionalitzadora. 3 universitats (UdL, UAB, URV) han liderat projectes de recerca competitiu guanyats en convocatòries que exigeixen el treball conjunt amb equips internacionals, ja sigui a través dels programes del MICINN (accions integrades) o del govern autonòmic català (programes ACL i Batista Roca atorgats per l'Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca-AGAUR). També cal afegir en el mateix sentit els convenis del CSIC amb centres de recerca d'Itàlia i del Marroc. En canvi sobta l'escassa participació en convocatòries dels diferents organismes europeus de recerca (European Science Foundation —ESF—, European Research Council —ERC— European Commission —EC— especialment.). Només el 12,74% dels investigadors (pertanyents a UB, UAB i UdL) formen part, en el període estudiat, de projectes de recerca aprovats per organismes europeus, i tan sols hi ha dos projectes liderats des d'universitats catalanes (UAB, UdL).

Recerques ben properes han estat empentades des de l'àrea de Ciències i Tècniques historio-gràfiques, cosa que afegiria 3 projectes del Plan Nacional I+D+I a la UAB i 1 a la UB, així com 1 projecte per convocatòria del propi centre universitari a la UB, a més de 3 ajuts guanyats per la UB i 6 per la UAB.

La generalització del sistema de treballs en projectes de recerca configura la participació del medievalisme en els paràmetres usuals de la producció científica actual. Alhora, comporta que els investigadors han assumit haver de dedicar part del seu temps de recerca a les tasques burocràtiques inherents a elaborar, presentar i gestionar projectes, sobretot perquè normalment no disposen de personal tècnic auxiliar qualificat per aquestes funcions. També, evidentment, queda condicionada l'orientació de la recerca, no sols temàticament sinó formalment, perquè projectes de recerca de curta durada —en general tres anys—, poc dotats econòmicament, que obliguen a articular plans

de treballs coherents entre diversos investigadors i exigeixen publicar resultats científics entorn del mateix període d'execució, solen abocar a una suma d'aportacions de dimensions menors més que no pas a recerques que poguessin combinar la profunditat d'estudi amb una visió més ample.

L'hàbit de treball en equip que denota la importància dels projectes de recerca, concorda amb l'increment de l'articulació en grups de recerca. Només el 3,34% dels investigadors no s'enquadra en un grup de recerca consolidat (SGR), aprovats per l' "Agència de Gestió d'Ajuts Universitaris i de Recerca" (AGAUR) durant el període estudiat. El 6% del professorat s'integra en grups de recerca consolidats de transversalitat cronològica i liderats fora de l'àmbit medieval. Destaquen els que són liderats per antropòlegs: el Grup d'Antropologia Social de la URV i l'Observatori de l'Alimentació (ODELA) de la UB. Mentre el primer d'aquests casos ha comportat una certa renúncia a les línies de recerca empentades des de la història medieval, en el segon s'ha efectuat un encaix ben fructífer per a una reconeguda línia de recerca des del medievalisme entorn a la història de l'alimentació. La resta de medievalistes s'aplega entorn a grups liderats per medievalistes, tot encabint també, vies d'interdisciplinarietat.

D'aquesta manera, es pot considerar que els grups de recerca reconeguts per l'AGAUR emmarquen la recerca en història medieval. Ben significativament, el nombre de grups de recerca consolidats ha anat augmentant, bé que sense deixar de denotar l'estabilitat en l'estructura d'investigació. Tres grups de recerca consolidats han estat reconeguts a les tres convocatòries del període estudiat: el 2001, el 2005 i el 2009: el "Grup de Recerca d'Arqueologia Medieval i Postmedieval" de la UB i dos grups del CSIC: el "Grup de Renda Feudal i Fiscalitat a la Catalunya baix-medieval" i el "Grup de Recerca de la Corona Catalano-aragonesa, l'Islam i el món mediterrani". Aquests s'amplien amb la participació, des de 2005, d'un grup assentat a la UdL, el "Grup de Recerca consolidat en Estudis Medievals Espai, Poder i Cultura", el qual serà revalidat el 2009 i, a partir d'aquesta mateixa convocatòria, la incorporació d'uns altres dos provinents de la UAB: el grup sobre "Ocupació, Organització i Defensa del Territori Medieval" i el centrat en "Arqueologia Agrària de l'Edat Mtiljana". Així mateix, tant a la convocatòria de 2005 com a la de 2009 s'han afegit dos grups més a la UB, un sobre estudis de gènere, de ventall cronològic més ample, però liderat des de l'àmbit medieval i força cohesionat gràcies a un profund rodatge en els anys previs —"Projecte Duoda. Biblioteca Virtual Duoda"— i un altre que ha evolucionat, des d'una inicial orientació pedagògica el 2005, ("Taedium. Grup de Recerca d'història medieval i Innovació Docent Universitària"), cap a una específica orientació sobre textos el 2009: "Grup de recerca en història Medieval: fonts i estudis", deixant en un apartat docent intern, reconegut per la pròpia universitat, la primera advocació.

Amb 32 membres el grup més extens, i 8 el més reduït, els grups de recerca consolidats tenen una dimensió mitjana de 16,37 investigadors i es mostren, en tots els casos, clarament interuniversitaris, cercant les sinergies en la temàtica transversal escollida com a comú denominador, cosa que també hi aplega investigadors aliens al sistema científic. No es sumen, doncs, laboratoris sinó investigadors individuals, sovint de diferents centres, inclosos alguns de fora del sistema investigador català amb clares apostes per incloure recercadors estrangers, amb el comú denominador d'estar treballant temes similars. La dispersió inherent a aquesta estructura remarca la necessitat d'establir fórmules de connexió científica entre els membres, tot deixant oberta una reflexió sobre les dificultats de gestió i respecte de les condicions idònies per al correcte i cohesionat funcionament d'un grup de recerca.

Tot tractant de graduar els grups, l'organisme pertinent —AGAUR— concedeix uns petits ajuts genèrics inicials als que han estat millor valorats, els quals esdevenen així grups finançats. Es tracta

de dotacions ben limitades, que es poden incrementar perquè la condició de consolidat és tinguda en compte a l'hora de sol·licitar altres ajuts. Igualment, els diferents centres de recerca solen completar els ajuts genèrics dins de polítiques que, alhora solen establir una gradació de la resta de grups interns

Els membres de l'àrea de Ciències i Tècniques Historiogràfiques també participen de l'interès per treballar integrats en grups de recerca reconeguts, demostrant de nou la proximitat amb el medievalisme mitjançant la presència de membres d'aquesta àrea de coneixement en 2 dels grups de recerca consolidats liderats per medievalistes a la UB. De manera més específica, el 2009 la UAB obté, dins de la mateixa convocatòria de SGR, la consideració emergent de Grup de Recerca Singular (GRS) per al grup liderat des de l'àrea de Ciències i Tècniques Historiogràfiques.

La composició dels projectes de recerca i dels grups de recerca mostra una contradicció en la política dels centres, perquè la dinàmica a la transversalitat mostrada pels investigadors, tendent a cercar agrupacions temàtiques que permetin coordinar investigadors de diferents centres, es contradiu amb les polítiques desplegades per les diferents universitats, tendents a prevaler projectes i grups de recerca assentats a cada universitat. Això, per altra banda sembla de difícil viabilitat ateses les reduïdes dimensions de la majoria dels centres, a no ser que s'avanci vers grups grans que no tinguin en compte l'especialització en història medieval, o que, pel contrari, es prefereixin grups de dimensions ben reduïdes.

En qualsevol cas, la dinàmica d'esmerçar energies, per part dels mateixos investigadors en participar a les convocatòries públiques mitjançant articular projectes, conjuntar grups, recercar ajuts i promoure convenis, dona els seus fruits en l'obtenció del finançament amb què desenvolupar les diferents tasques i activitats de recerca. El conjunt de recursos aconseguits en el període estudiat comporta una xifra total de 3.393.339,77 €, corresponents 1.959.827,83 € a projectes i 1.433.511,94 € a diversos tipus d'ajuts. Són quantitats distribuïdes de manera ben diversa segons centres a tenor de les diferents iniciatives. Per una banda, el gruix de la xifra global obliga a qüestionar-se si una inversió d'aquestes dimensions ha comportat una reversibilitat científica i social, és a dir, si els projectes de recerca i les diverses activitats (excavacions, reunions científiques...) eren inassolibles sense ajut econòmic i si han culminat amb uns resultats ben palpables, especialment en forma de publicacions, que palesin un avenç significatiu en el coneixement de la història medieval. Per altra banda, la diversitat de projectes i activitats en què es distribueixen aquestes quantitats al llarg d'un septenni es tradueix en una mitjana de 484.762,81€ anuals a distribuir entre tots els centres i iniciatives, cosa que enllaça amb les queixes dels investigadors per l'escassa dotació dels respectius projectes i iniciatives. Tot plegat, deixa oberta la reflexió sobre com assolir una major eficàcia en la inversió en la recerca.

1.5 Doctorats i màsters

Les dimensions reduïdes de la majoria dels centres universitaris i el canvi en els plans docents que s'opera durant el període estudiat afecta el sistema de formació de nous investigadors. Enlloc no s'ofereixen cursos de doctorat específics i màster conduents al doctorat en història medieval, bé que tant a la UB com a la UAB s'elaboraren combinacions amb àmbits cronològics propers. En la primera s'oferia fins 2005 un curs de doctorat comú amb història moderna: "Món medieval i Modern: últimes línies de recerca"; i en la segona es succeïren tres programes de doctorat: "doctorat en Arqueologia i Història Antiga i Medieval (2002-2005); "Arqueologia, Història Antiga i Medieval

i Ciències i Tècniques Historiogràfiques” (2004-2006); “Recerca en Història Antiga i Medieval” (2005-2008). A la UB es va passar al “Màster en Cultures Medievales”, compartit amb les altres àrees de recerca sobre el període medieval, especialment les filològiques, mentre que a la UAB es va adoptar, des de 2007, el “Màster de Ciències de l’Antiguitat i l’Edat Mitjana”, dins del programa “Cultures en contacte a la Mediterrània”.

A la UdG es participava en un programa de doctorat en “Ciències Humanes i de la Cultura”, que el curs 2008-2009 deixà pas al màster d’iniciació a la recerca en “Humanitats: història, Art, Filosofia, Llengua i Literatura”. Aquest, de conjunt dels seus 60 crèdits, ofereix un itinerari formatiu de 30 crèdits sobre “Cultura i societat a l’època medieval”. No hi ha en canvi, en el període estudiat, una formació específica a UPF, UdL i URV. Tanmateix, en aquesta hi havia, des de 2003, presència medieval al màster “Arqueologia clàssica” i, des de 2004, en el “Màster d’Estudis culturals Mediterranis”. A partir de 2009 en aquest centre s’orienta la iniciació a la recerca en història medieval dins del màster de 60 crèdits “Societats Històriques i Formes Polítiques a Europa”, en la que s’hi encabeix la formació en història medieval, encara que sense gaudir d’itinerari propi.

Aquesta disparitat en la formació no mostra una relació directa amb el número de becaris en formació doctoral, ben elevat en un centre sense pla formatiu específic (UdL) i en un altre que, pel seu caire investigador, manca de capacitat per desenvolupar plans docents propis (CSIC). Semblantment, les ofertes formatives més especialitzades, ofertes per la UB i la UAB, es corresponen amb un número ben dispar de becaris.

En el finançament de les beques doctorals es mostra destacada l’aportació efectuada pel ministeri del govern espanyol -30,76% del total, en el cas del CSIC incrementat perquè el marc jurídic dificulta la seva participació en les convocatòries del govern autonòmic. Aquest, però, va assolint el pes destacat, assolint el 46,75% del total. El propi centre ha atorgat beques doctorals en quatre casos (el 17,95% del total), arribant a suposar la tercera part de les concedides a la UB i la UdG. Alhora, tant el CSIC com la UdG han aconseguit sumar-hi beques doctorals provinents de fundacions i de convenis específics.

La capacitat per canalitzar una específica i qualitativa formació investigadora en història medieval dins del context del nou marc docent tot just encetat en acabar el període analitzat, esdevé tot un repte que condicionarà, sens dubte, la viabilitat i qualitat de la recerca en el futur.

1.6 Revistes especialitzades

Les revistes de recerca, en el competitiu context actual, esdevenen un indicador de qualitat per raó de la seva funció d’atreure investigadors d’altres centres que escullen aquest mitjà per a difondre les seves recerques. Diverses revistes científiques catalanes canalitzen investigacions sobre el període medieval, que seran publicades, sota el vector comú que sigui propi de la revista, juntament amb textos referents a altres períodes històrics. De manera molt més concreta, dos centres de recerca mantenen revistes específiques sobre Història Medieval: *Acta Historica et Archaeologica Mediaevalia*, vinculada a la UB des de 1980, i *Anuario de Estudios Medievales* del CSIC, on s’hi manté des de 1964. Mentre aquesta darrera s’ha adequat als nous indicadors de qualitat, assolint una posició de referència internacional, la primera ha continuat, en el període estudiat, sense incorporar els indicadors actualment demanats per les agències d’avaluació de la qualitat de les revistes científiques. Ja en aquest nou marc, el 2007 la UdL afegeix una nova revista especialitzada en la recerca medieval: *Imago Temporis Medium Aevum*.

2. Producció científica

2.1 Línies fortes de recerca

L'anomenada crisi de la història, que donà lloc a explícites publicacions de reflexió arreu del món la darrera dècada del segle XX, coincidia a Catalunya amb el final d'unes dècades en què el quefer de l'historiador s'havia sentit interpel·lat per demandes de revisió social i identitària que, d'una o altra manera, havien pogut incidir en l'hermenèutica aplicada a l'heurística. Així, no pas establint una ruptura amb els fases prèvies sinó mostrant que s'han paït les aportacions de les etapes precedents, en la primera dècada del segle XXI la recerca en història medieval pot avançar cap a noves línies conductores. La investigació en història medieval ha catalitzat, en el període ara analitzat, una contundent revisió, amb uns mètodes molts atents a les fonts i amb un treball preocupat per renovar els eixos conductors. Exempleja aquest canvi el fet que la part d'història medieval de la "Història de Catalunya" dirigida per A. Balcells publicada el 2004 i amb nombroses reedicions posteriors, mostra uns plantejaments explicatius ben diferents als exposats en totes les històries generals precedents.⁷

Per una banda, l'adopció del "poder" com a vector conductor permetia reprendre la història política, amarada d'història social, i replantejar la mateixa estructura institucional de la Corona d'Aragó i, específicament, de Catalunya, tot podent revisar no sols l'articulació del govern sinó els encaixos entre els diferents grups socials i la gestació dels determinats discursos de justificació política. La relació entre unes societats urbanes vigoroses i un entorn jurisdiccionalment fragmentat, sota un monarquia feble, imposa un específic disseny institucional i social. El acords vinculants entre ciutats i viles (carreratge), la milícia popular (sometent) l'actuació dels oficials jurisdiccional, el comportament dels estaments a les corts, el paper i actuació de l'Església en la seva diversitat, l'articulació de la "terra" en la diputació permanent de les corts (General), el pes exigít per la capital del país, la narrativa i l'escenografia del poder regi, la moneda en el joc del poder, etc... són peces diverses que han pogut ser encaixades des d'una nova perspectiva que dona més valor a una arquitectura institucional i social basada en la concordança de tots els grups de pressió, segons el vigor polític, social i econòmic baixmedieval.

Aquest plantejament troba diferents punts d'intersecció amb la prolongació de la destacada tasca efectuada des de la dècada anterior per part dels historiadors centrats en l'estudi de les finances reials, especialment en el seu encaix amb l'administració municipal, cosa que obre un enriquidor finestral vers l'anàlisi de la funció del deute públic en les relacions institucionals, socials i econòmiques, i vers la revisió del seu impacte en la societat urbana, tant per la càrrega impositiva i la seva distribució, com per les ramificacions en les relacions entre els nuclis urbans i els entorns rurals.

Per aquí s'enllaça amb els estudis específics sobre la societat rural baixmedieval, afectada per la relació vilatana, la fractura jurisdiccional i l'evolució del domini senyorial, amb les conseqüències exactives i socials. S'han pogut revisar importants aspectes, des de la tinença de la terra a la redimensió de la veritable significació dels mals usos, especialment la remença.

L'encaix entre societat i poder aboca a la revisió d'un altre pern, l'econòmic, a partir d'atendre la mateixa vivència social, ja sigui en conèixer l'interior de la casa burgesa, el recorregut de les merca-

7. Sabaté, Flocel. "Catalunya Medieval", *Història de Catalunya*, Albert Balcells, ed. Barcelona: L'Esfera dels Llibres, 2004: 101-334.

deries, l'anàlisi dels mitjans de transport marítim i de la xarxa viària, l'explotació de recursos naturals i artesanals, els circuits d'esclaus, el mercat de la terra o els gruijos del crèdit, a més d'analitzar el comportament, en tots els aspectes, de famílies situades en els diferents nivells de l'estrat social. La suma d'aquestes vies permet obtenir una visió més ajustada i coordinada de la realitat, cosa que incita a apamar, revisar i ressituar antics llocs comuns com la pretesa llarga crisi baixmedieval.

La combinació dels vectors polítics, militars, socials i econòmics a la baixa edat mitjana remet a la revisió de la projecció exterior de Catalunya, revisant la relació amb els altres regnes de la Península o, encara més, mirant vers la Mediterrània, ja sigui cap a l'Orient comercial, cap a l'espai italià o també vers els sectors occidentals. Així s'ha pogut conèixer millor els mecanismes d'incidència a Sicília i encara més a Sardenya, i renovar el coneixement de la relació amb el nord d'Àfrica i, destacadament, amb Granada, cosa que remet, alhora, a reflexionar sobre els interessos en joc en el tracte, econòmic i social, amb l'alteritat ideològica en el context d'un mediterrani comú.

La introducció de nous vectors socials ha permès que continuessin fructificant plantejaments encetats en les dècades precedents, com la revisió de la funció cultural i social de l'alimentació en els diferents grups socials, o en els estudis de gènere en la seva àmplia gamma que cerca copsar la pluralitat de vessants ocupats per la dona. L'afany per retrobar les persones i les motius del seu comportament ha obert innovadores vies d'accés cap a l'axiologia i les creences, incloent l'escorcoll de les biblioteques particulars dels burgesos barcelonins, la revisió de l'espiritualitat, el misticisme femení i la funció de l'escriptura. Es tracta d'encertar els elements sobre els que la societat, en els seus diferents grups socials, cohesionava la pròpia identitat, genera una memòria i ho justifica mitjançant una específica ideologia. En aquest sentit, la consolidació de la societat sota un cristianisme segur i exclouent atrau l'atenció vers les minories inassimilables encabides, és a dir, jueus i musulmans. L'encaix —o el desencontre— mutu també s'ha estudiat en els moments de topada expansiva, especialment en els segles XII i XIII.

L'estudi de la societat des de les seves mancances ha portat a analitzar tant aspectes vinculats a l'incompliment de normes, el trencament de l'ordre social, la definició del mal que ha de ser punit (heretgia, fetilleria, delinqüència, criminalitat...) i l'actuació de la justícia, com al comportament de la societat davant l'adversitat, ja siguin les calamitats naturals o les caresties i fams. Aquest darrer vessant ha continuat avançant entorn als problemes d'abastament a les viles i ciutats, alhora que també ha pouat en l'allargament del ventall cronològic cap als segles centrals de l'edat mitjana. En tots els casos, s'hi ha cercat tant la incidència en l'economia com, destacadament, la resposta de la societat davant les dificultats, cosa que ha permès comparar-hi els diferents grups socials i l'exercici del poder inherent.

L'atenció vers els segles centrals de l'edat mitjana ha aportat nous punts d'anàlisi sobre l'evolució social, percaçats en revisar el mercat de la terra, els règims de tinença, l'establiment de vinculacions de dependència, els gravàmens exactius o la progressiva articulació territorial en els seus diferents nivells i continguts. Per aquí s'han culminat revisions que ja havien estat apuntades en la dècada precedent, tot posant en relació les estructures familiars, les senyories, la funció dels mercats vilatans i, en definitiva, la generació dels valors justificatius, amb el concurs de l'Església, la pretensió d'afermament reial, l'assumpció per part de la noblesa i la receptibilitat en la pagesia. La irrupció d'un específic grup burgès, en aquests mateixos segles centrals, comporta unes noves exigències d'encaix que han pogut ser objecte d'estudi en societats noves, com Tarragona, Tortosa o Lleida, facilitant així la continuïtat en l'engranatge explicatiu. Ordes religiosos expandits en aquest

context, com el Císter, els ordes militars o els canonges premostratosos, han gaudit d'una específica perspectiva en aquest marc d'anàlisi.

En interrogar-se pels valors cohesionadors de la societat dels segles centrals, ha calgut aprofundir en la interpretació de la violència, entesa com un element del sistema, revisant els continguts de conceptes com guerra i pau i el seu encaix amb l'evolució de la feudalitat. Aquesta revisió conceptual ha facilitat, també, una millor comprensió del funcionament polític, incloent-hi la relació amb l'entorn occità i provençal.

La revisió dels segles altmedievals ha aprofundit en la importància de l'escriptura i la seva funció. Alhora també s'ha assolit una visió més equilibrada entre els diferents comtats així com l'evolució de la frontera. Aquesta, en si mateixa desenvolupa tot un nou vector explicatiu. Una frontera amb dos costats, cosa que ha vingut acompanyat de nous anàlisis en l'estudi dels espais andalusins, emprant una renovació metodològica tot pretenent obtenir noves respostes de l'amalgama de fonts diverses i disperses.

La perspectiva jurídica, social i política ha tractat de renovar la recerca sobre el període carolingi, plantejant les qüestions entorn de les creences i la noció pública, així com la projecció, en tots els vessants, sobre el territori. La comparativa hispànica d'aquesta societat altmedieval i les arrels visigodes també han estat objecte d'assenyada revisió des de la perfilació i anàlisi del poder reial, l'articulació de l'aristocràcia, la funció de l'Església i l'existència d'una dissidència sota forma religiosa.

La meitat dels grups de recerca consolidats el 2009 fan al·lusió a l'espai físic: dos en definir-se com a grups d'"arqueologia", un altre incloent la paraula "espai" en el seu enunciat i, el darrer, invocant el "territori medieval". Des de vessants molt diferents, l'espai, el territori i el paisatge han esdevingut objecte d'estudi, afectant tot el ventall cronològic i amb resultats ben diferents. El territori ha de ser vist com l'espill de la societat i, per tant, en mostrar la seva articulació institucional o en reflectir les disputes endegades al seu damunt, l'espai ofereix un retrat polític i social, ja sigui a l'interior urbà —fins i tot domèstic— o en un paisatge rural progressivament antropomorfitzat.

Les problemàtiques inherents a les fonts imposen prudències en algunes deduccions arqueològiques, sobretot quan s'interroga el territori o el paisatge sobre realitats allunyades cronològicament i no prou contrastades a causa de les mateixes dificultats heurístiques. En altres casos, el treball arqueològic ha de tractar de superar estadis descriptius per avançar cap a aportacions sòlides. També s'ha avançat en la perspectiva comparativa, prou palesada en la tasca desenvolupada pels grups de recerca consolidats en arqueologia medieval en actuar en un cas al Iemen i en altre al nord de Castella i al País Basc, amb les corresponents aportacions bibliogràfiques.

D'una i altra manera, l'arqueologia mostra la seva vivor entre el medievalisme català, com també ho evidencia el sorgiment d'una col·lecció de llibres específica a la UdL. Corresponentment, ha conduït propostes de renovació metodològica o conceptual. Un grup de recerca transita un específic entramat interpretatiu des de l'estudi de la funció de l'aigua en l'agricultura i, a partir d'aquí, en l'articulació social, econòmica i política de la societat musulmana, cap a una més comprensiva arqueologia agrària. Des d'altres àmbits també s'ha pouat en una arqueologia que, sobretot a través d'una prospecció sistemàtica, obri vies amb què penetrar en els espais més inconeguts de la societat andalusí, cercant aliatges amb eines com la toponímia i tractant de revisar territoris poc atesos (àmbits de secà, fronterers...) i, també, reinterpretar la territorialització des de vessants com el defensa, cosa que, de nou, reclama prudències en les deduccions.

Aquests apropaments a la societat islàmica, i especialment l'andalusina, es complementen amb els efectuats des de l'estudi de la moneda, amb tota la seva significació no sols econòmica sinó fiscal, social, política i institucional. De manera ben diferents, la societat islàmica també ha estat investigada des dels fonaments i discursos del poder en períodes com l'omeia, o des d'una penetració en el pensament per tal de copsar valors i eixos identitaris en aspectes com el gènere i l'alteritat.

En tots els casos, les recerques s'han enriquit en continuar la progressiva aportació de fonts, de forma desigual i aleatòria, tasca que conforma una intersecció entre historiadors, paleògrafs i estudiosos locals, en tots els casos altament profitosa en incrementar les fonts en circulació. S'hi ha afegit un específic treball de recerca i estudi d'arxius particulars, alhora que molts dels arxius oberts al públic han millorat l'accés a les fonts inèdites, gràcies a la informatització que ha anat possibilitat també l'accés a les fonts per internet.

2.2 Tesis doctorals

Durant el període estudiat es van llegir 28 tesis doctorals, el 71,42% de les quals es van defensar a la UB. Tres d'aquests doctorands són de procedència estrangera que han completat la seva formació a la UB. El conjunt català fou dirigit per 14 directors de tesi (una mitjana, doncs, de 2 tesis per cada director), cosa que denota una certa concentració en el lideratge de la recerca, també pel que fa a la formació. Dues terceres parts d'aquestes tesis es centren en el període baixmedieval, i la resta en l'edat mitjana alta o central. Han pogut innovar en aspectes ben diversos, si bé destaca la interrogació del territori com espill de la societat en els diferents períodes (la transició des del món clàssic, la societat andalusina, el paisatge comtal, les transformacions arran de les conquestes dels segles XII i XIII o l'articulació de la societat rural baixmedieval), enllaçant amb la funció del mercat, les produccions i distribucions artesanals, els circuits comercials i l'abastament de la ciutat baixmedieval, amb totes les implicacions en el govern urbà i els comportaments socials. La preocupació per la identitat de la societat baixmedieval ha clarificat aspectes com la religiositat en l'expressivitat femenina o els eixos vivencials burgesos, facilitant la revisió de la puixança urbana, ja sigui en les relacions de poder expressades en àmbits com les corts, o en la imposició sobre l'entorn rural en aspectes com la remença. Llevat de casos força concrets, la recerca s'ha centrat en el cas català. Formalment, totes aparenten tenir la màxima vàlua, atès que han rebut la màxima qualificació, quatre d'elles arrodonides amb el premi extraordinari.

Arran de la progressiva reforma de l'ensenyament, la tesi doctoral es presenta encaixonada en un calendari de realització molt concret. La realitat, però, s'evidencia ben diferent: la majoria de les tesis són defensades en dates força posteriors a la finalització de la beca doctoral. De les 25 beques doctorals finalitzades en aquest període, només 8 (30,76%) han desembocat en la defensa d'una tesi doctoral l'any següent. En la majoria dels casos en el període estudiat, per tant, les lectures de tesis han correspost a becariis que han deixat transcorre uns anys entre la finalització del gaudi de la beca doctoral i la defensa de la tesi. La condició de becari doctoral s'evidencia com la via habitual: sols un 11,53% dels qui han assolit el grau de doctor ho han fet sense haver gaudit prèviament d'una beca doctoral.

La contrarietat de les tesis no es conclouen en acabar el període de gaudi de la beca doctoral remet a la dificultat per encabir les recerques en un model de *cursum honorum* rígid i regular en la formació universitària, en el que la fase predoctoral vingui seguida per la lectura immediata de la tesi i el pas a figures postdoctorals. Tanmateix, el més preocupant són els casos en què el gaudi de

beques doctorals no culmini en la defensa i aprovació de les respectives tesis doctorals, en tant que fan témer un malbaratament en la inversió formadora i un fracàs en el mateix procés formatiu.

2.3 Publicacions. Bibliometria

Durant el període estudiat, els medievalistes catalans han efectuat 1.249 publicacions. El 55,8% d'aquestes obres han estat en forma de capítol de llibre i el 31,46% com article. L'elevat volum de publicacions de dimensions menors mitjançant els capítols de llibre i els articles concorda amb les coetànies directrius en la recerca i és coherent amb els projectes de recerca. Tanmateix, els mitjans de difusió científica són molt propers i en general aliens als àmbits punters. Es genera així un decalatge entre la qualitat de la recerca assolida i els mitjans de difusió, que majoritàriament s'escullen propers, de curt radi i escassa internacionalització.

Els llibres reflecteixen la mateixa dinàmica científica, amb elevada presència de recopilatoris i compendis a costat d'obres que culminen recerques força completes.

2.4 Projectió internacional de la recerca

Els medievalistes catalans participen de la recerca en els punts de referència internacional: el 77,42% dels investigadors consolidats (CU, TU i agregats) ha participat activament en congressos o seminaris científics a l'estranger durant el període estudiat, i una cinquena part (20,30%) dels mateixos ha efectuat estades en centres de recerca l'exterior superiors a 1 mes.

A més, el *cursum honorum* va incorporant una estada postdoctoral a l'estranger. En el període analitzat, 5 investigadors han guanyat una plaça postdoctoral en universitats estrangeres. 2 d'ells procedien de la UAB, 2 de la UdL i 1 de la UB. En 3 casos ha estat sota finançament del ministeri del Govern d'Espanya, en 1 pels programes de mobilitat del govern autonòmic de Catalunya i en el darrer gràcies a finançament europeu (programa Marie Curie). D'acord amb les seves recerques i en coherència amb la tradició medievalista catalana, 3 cercaren universitats franceses, i en els altres dos casos s'acolliren a centres italians. Significativament, en acabar la seva estada de dos anys, 2 han estat reincorporats a la universitat d'origen (UAB, UdL), 2 han trobat plaça en altres universitats catalanes (UdL) i 1 s'ha estabilitzat al mateix centre de recerca estranger que l'havia acollit. La capacitat de recuperar els investigadors formats a l'estranger esdevé un clar benefici pel sistema universitari català, per la formació i pels contactes assolits. Tanmateix, bé que en el període analitzat s'ha aconseguit recuperar 4 dels 5 enviats a l'estranger (i el restant es manté dins del sistema de recerca, bé que en un altre país), en tots els casos ho han fet en places contractuals temporals sobre les que no pot deixar de planar la incertesa vers el futur.

Aquestes estratègies permeten refermar els llaços entre investigadors nacionals i estrangers. De fet, la relació estreta es constata per moltes vies. Una és l'existència de destacats investigadors estrangers que centren la seva recerca sobre temàtica catalana, sovint mantenint una permanent relació amb la medievalística catalana. En el període analitzat s'han produït aportacions cabdals d'un llarg seguit d'autors: Thomas N. Bisson, Jeffrey A. Bowman, Damien Coulon, Paul Freedman, Christian Guilleré, Adam Kosto, Damian Smith o Michel Zimmermann.

La relació mútua s'evidencia en el fet que les línies de recerca desenvolupades pels medievalistes catalanes denoten una bona sintonia amb els eixos centrals de la recerca internacional. Tanmateix, els objectes de la recerca es centren en el propi territori, i només rarament aprofiten una

comparativa amb altres àmbits. De tota manera, la producció científica del medievalisme català acostuma a estar ben representada en la participació en les indexacions internacionals. Gran part de les recerques efectuades pels autors catalans són recollides per bases de dades reconegudes com *Medioevo Latino*, *Regesta Imperii* i sobretot *l'International Medieval Bibliography*, aquesta darrera beneficiada per un acord específic entre el CSIC i el *Institute for Medieval Studies de la University of Leeds* a través de la redacció del *Repertorio del Medievalismo Hispánico*.

La transmissió de la recerca directament als àmbits internacionals, mitjançant publicacions a l'estranger és un recurs ben poc socorregut: els medievalistes catalans han publicat en l'estranger tan sols el 3,21% dels llibres, el 10,5% de les direccions científiques de llibres, el 14,65% dels capítols de llibre i el 6,65% dels articles. Encara més rarament han escollit idiomes de major ressò científic. El 57% de les publicacions empenen la llengua del país (català), seguit per un 31,95% en la llengua oficial de l'Estat Espanyol (castellà). En canvi, només un marginal 3,60% ha estat publicat en anglès, l'idioma que s'ha imposat com a *lingua franca* científica internacional. La llengua tradicionalment de referència en la formació medievalista en les dècades precedents, el francès, és una mica més recorreguda, bé que sense sortir de la marginalitat: l'han emprada un 4,72% de les publicacions. L'altre àmbit de referència natural del medievalisme català tradicional, Itàlia, sols ha incitat a un 2,4% de publicacions en aquesta llengua. És evident que, ben majoritàriament, s'escriu de cara a un escenari català o, en tot cas, hispànic.

La contradicció també es palesa, com hem comentat, en els projectes d'investigació: una presència gens menyspreable de projectes de recerca que requereixen *partners* internacionals —4 projectes a la UdL, 2 a la UAB, 1 a URV i 1 a CSIC— es contraposa a una escassa participació en projectes europeus, amb tan sols dos projectes liderats des de Catalunya (UAB i UdL).

En definitiva, més que una manca d'internacionalització, es produeix una disfunció, perquè les fites assolides en uns àmbits no es corresponen amb les mancances en altres: els investigadors participen en congressos i seminaris internacionals, una part d'ells fa estades en centres de recerca punters i evidencien uns contactes internacionals que, tanmateix, contrasten amb una contundent manca de presència en publicacions científiques internacionals.

2.5 Professionalització i projecció social de la recerca

El sistema reglat de recerca exigeix una completa professionalització i, fins i tot, uns *cursus honorum* força rígid. Tanmateix, hi ha quatre àmbits que aboquen tant a la transferència de continguts com a una intersecció d'objectius: les iniciatives dels centres d'estudis locals i comarcals tan arrelats en el teixit social català; les iniciatives d'ens locals, comarcals o provincials o autonòmics que acudeixen al referent històric per organitzar diferents actes cívics de caire commemoratiu i social; les activitats de difusió d'institucions culturals com museus i arxius; i fins i tot iniciatives comercials impulsades per editorials, tant pel que fa a llibres com a publicacions periòdiques.

Aquesta intersecció en uns casos redunda en benefici de la recerca i, en altres, es centra en la transferència de continguts. Així, iniciatives alienes als marcs propis de la recerca han facilitat l'organització de trobades científiques que combinen la difusió i transferència de continguts per un costat amb el benefici científic per altra, tot mostrant que la combinació d'iniciatives de procedència ben diversa pot fructificar beneficis per ambdós costats, és a dir, per a la difusió i per a la recerca. En altres casos, s'aprecia la intervenció directa de l'investigador en funcions de transferència de continguts, ja siguin conferències de divulgació o publicacions fora dels mitjans científics.

El 33,92%, dels investigadors ha publicat en revistes d'àmbit local o comarcal o en revistes de divulgació històrica i cultural. Prop de la tercera part dels investigadors ha participat en obres de divulgació, amb una intensitat variable, que pot arribar, en un cas, a ser una destacada opció preferent. Alhora, la funció social de la història medieval també ha facilitat una presència relativament reiterada d'investigadors en mitjans de comunicació, ja siguin de premsa, ràdio o televisió, que en alguns casos esdevé força habitual.

Aquesta participació en diversos nivells de contacte permet constatar la disposició dels investigadors vers la divulgació. Es pot raonar que la transferència de continguts esdevé una fita coherent amb la vinculació funcional de l'historiador professional, sostingut amb diner públic, essent així coherent que en derivi una transferència de continguts. Alhora, el fet que dues terceres parts dels investigadors no participin en aquest tipus de publicacions no deixa de concordar amb la prudència que requereix el treball de investigador. Certament, la contudent especialització de cadascun dels deures en què estan involucrats els investigadors —recerca, docència i, en alguns casos, gestió—, amb les seves regulades exigències, dificulta afegir-hi un quart deure, de tal manera que un increment en la transferència de continguts s'evidencia en detriment de la mateixa recerca. Per això, és adient l'establiment de diferents marcs de col·laboració que facilitin contacte, assessorament, circulació de publicacions o qualsevol altre activitat, tot combinant així els esforços dels diferents implicats.

2.7 Congressos i col·loquis

En principi, els congressos i col·loquis haurien d'esdevenir un punt de trobada catalitzador de la recerca, i en tractar-se de trobades especialitzades, les publicacions resultants haurien d'esdevenir obres de referència. Tanmateix, l'estandardització dels valors de la recerca minven la valoració de publicacions en actes de congressos, cosa que ha pogut incidir en el desigual interès amb què els investigadors han acollit aquestes trobades. En qualsevol cas, els investigadors catalans han continuat confiant en què les reunions científiques generen un debat profitós i, per això, s'han abocat a organitzar-ne a diferents nivells. Tres són els tipus d'encontres que han fructificat en el període estudiat: els establitzats anualment; els organitzats per grups de recerca en funció de la seva activitat i els sorgits de commemoracions.

En el primer àmbit cal ressaltar les trobades estables. Es el cas de les organitzades per la UdL a Balaguer, que entre 2003 i 2009 organitzaren consecutivament la setena i la quatorzena edicions, aplegant especialistes internacionals entorn de "El poder a l'edat mitjana", "L'espai del Mal", "Balaguer 1105: cruïlla de civilitzacions", "Natura i desenvolupament: el medi ambient a l'edat mitjana", "Utopies i alternatives de vida a l'edat mitjana", "Idees de pau a l'edat Mitjana", "Identitats". El 2005 s'hi va afegir una trobada específica sobre arqueologia anual, que a partir de la seva segona edició, el 2007, esdevingué anual, reunint-se a Algerri i Lleida, tot centrant la focalitat de l'arqueologia medieval en "Reflexions des de la pràctica" (2005), "La transformació de la frontera medieval musulmana" (2007), "La prospecció del territori" (2008), "Els espais de secà" (2009). Totes aquestes trobades han establert una periodicitat regular i han generat actes posteriorment publicades. Amb un altre format, però igualment aplegant a investigadors destacats tot propiciant una obertura a la reflexió, a la UdG els medievalistes organitzen seminaris allargassats al llarg de tot el curs lectiu des de l'any escolar 2004-2005, amb una periodicitat anual que portà la sisena edició al curs 2009-2010.

Entre les trobades ocasionals els dos grups de recerca consolidat del CSIC han mantingut un ritme de reunions científiques de qualitat d'acord amb les seves recerques: "El camí de Sant Jaume i Catalunya" (2003), "La Corona catalano-aragonesa i el seu entorn mediterrani a la Baixa edat mitjana" (2003), "Negociar en la Edad Media" (2004), "Endeutament públic, monarquia i ciutats als regnes hispànics (segles XIV-XVII)" (2008); "Ciutat i Hospital a l'Occident europeu (segles XIII-XVIII)" (2009). Igualment, a la UAB els dos grups de recerca han articulats sengles trobades d'acord amb les respectives línies de recerca: "Fars de l'Islam. Antigues torres alimares d'al-Andalus" (2006) i "Per una arqueologia agrària. Perspectives de recerca a les societats medievals hispàniques" (2008). Per a la seva part, a la UPF s'han organitzat seminaris sumant la perspectiva medieval i moderna: "Notariat públic i història social a la Catalunya medieval i moderna" (2003).

Coetàniament, l'ús que les administracions públiques han fet de les commemoracions convida a ser prudent davant d'aquests reclams, bo i més quan a voltes els mitjans científics hi han respòs mitjançant actuacions repetitives més que no pas innovadores. Alhora, però, les demandes cíviques poden esdevenir un estímul per a la recerca. En aquest sentit cal destacar la trobada organitzada el 2008 per l'Institut d'Estudis Catalans sobre Jaume I, en remembrança del seu naixement, amb un ventall molt ample d'intervencions esteses al llarg del any mitjançant sessions sectorials celebrades a Barcelona, Lleida i Girona, a més de les reunions organitzades, fora de Catalunya, a Palma de Mallorca i Gandia.

3. Conclusions

Durant el període analitzat, el 14,28% del conjunt d'investigadors catalans en història medieval no es pot considerar que faci recerca, sinó, en tot cas, gestió i transferència de coneixement. La xifra s'eleva al 21,87% si cenyim el càlcul al professorat consolidat (CU, TU i agregats), tenint en compte que el 57,14% del darrer percentatge es situa en una franja d'edat laboralment avançada (més de 60 anys d'edat). El revers d'aquestes xifres indica, tanmateix, que un gruix molt elevat dels investigadors -85,72% de tots els nivells d'investigadors i el 78,13% dels consolidats- efectua, encara que sigui en ritmes de treball ben diferents, una veritable tasca de recerca, és a dir, de creació i renovació de coneixement.

Aquest treball el realitzen medievalistes distribuïts, de manera fortament atomitzada en set centres de recerca (CSIC, UB, UAB, UdL, UdG, URV, UPF), establint els mateixos investigadors, per raó de la coherència en la recerca, un entramat de connexions mitjançant compartir projectes d'investigació i grups de recerca consolidats. No existeix cap coordinació o pla de recerca global, bé que la suma de les diverses sinergies ofereix un conjunt força coherent i complet, centrat sobre els diversos àmbits i cronologies de la història de Catalunya, amb un clar predomini de la baixa edat mitjana. Excepte en el període altmedieval més reculat, els investigadors es centren sobre el propi país, essent abordades altres geografies en tot cas des de la perspectiva catalana. Les línies d'anàlisi adopten vies de renovació, amb vectors transversals com destacadament l'espai, el territori, el poder, l'espiritualitat, l'escriptura o, les ruptures de l'ordre social i natural. Mitjançant aquestes focalitats es contribueix a una renovació hermenèutica amb què analitzar una creixent aportació heurística, tot abocant així a una veritable —i necessària— renovació en el coneixement de la Catalunya medieval. Aquesta revisió no comporta cap ruptura sinó que s'evidencia com el fruit i evolució de les vies encetades en els anys precedents, fins al punt que algunes línies de recerca vigoroses palesen una via ascendent que prossegueix innovacions encetades en el període anterior

mitjançant l'estudi de la fiscalitat, l'alimentació, el gènere, la mobilitat i relació en el Mediterrani, o l'exercici jurisdiccional, com a casos ben clars.

La renovació assolida s'expressa en un volum prou elevat de productes científic: 1249 títols. Es concorda amb la bibliometria a què està actualment sotmesa la regulació de la recerca. Hi predominen els capítols de llibre, fidel reflex d'un treball més tradicional en el nostre medievalisme que no pas el "sotmetiment" d'articles per a ser avaluats i publicats que s'imposa actualment, i que segueix en segon lloc. Aquest format, coherent amb les línies d'avaluació que actualment promouen la publicació d'articles en revistes prestigioses més que no pas llibres, comporta, però, una atomització de la reflexió científica, sobretot si no ve culminada, en algun moment, per obres de recapitulació científica. En cercar una visió global del treball acadèmic, hom pot dubtar si es llegeix i paeix allò que es publica, i si es processa a fi d'obtenir un discurs historiogràfic comú o si, en canvi, cadascú va centrant-se en registrar les aportacions produïdes en el seu àmbit concret de treball. Tractant de coordinar la fragmentació, una major presència de publicacions en formats que permetessin una reflexió més profunda lligada a monografies analítiques, permetria assolir resultats més conclusius que, a la vegada, anirien clarificant i oferint noves pistes de recerca a prosseguir des d'una imprescindible comprensió global de la història medieval de Catalunya. En trobar a faltar reflexions d'aquests tipus, es posa en evidència no pas les mancances dels investigadors, sinó les febleses del sistema científic que s'està imposant.

El treball renovador de molts investigadors posa en evidència la necessària fragilitat de les fronteres acadèmiques amb altres àrees que també estudien l'edat mitjana, sigui des de la literatura, la història de l'art o de la filosofia, entre altres, a més de les transversalitats encetades per la paleografia o per la arqueologia. Resta així obert un altre repte la resolució del qual, mitjançant l'assoliment de nous ponts de col·laboració, s'imbrica amb els estímuls vers el futur en l'estudi de l'edat mitjana.

En donar a conèixer les seves recerques, els investigadors catalans han escollit, majoritàriament, uns mitjans de difusió i unes llengües que denoten una projecció hispana, allunyada dels circuits científics internacionals. Això, tanmateix, contrasta amb l'evident coneixement de les línies de recerca internacional i, fins i tot, amb la participació en elles a través, de manera destacada, de l'actuació activa en congressos i activitats internacionals per part d'un 77,42% del professorat consolidat.

Hi ha una bona salut en la investigació, a tenor de la qualitat de les aportacions i de la dinàmica de recerca. Per això encara crida més l'atenció que aquesta producció es destini sobretot al consum intern, descuidant molt la presència en mitjans internacionals malgrat que, al mateix temps, els investigadors estan en contacte amb la recerca internacional. L'elevat volum de producció científica i la riquesa conceptual del seu contingut s'aconsegueix malgrat que la majoria del personal investigador ha de compatibilitzar les seves tasques amb la docència i a voltes amb la gestió. De fet, la recerca resta supeditada a la docència, en tant que les plantilles dels centres es perfilen en funció d'aquesta i no pas per raó de la investigació. Es dona, a més, l'aparent paradoxa que no existeix una relació directa entre menor càrrega docent i major producció científica. El model d'estabilització es va alterant en aquest moment, preferint-se la consolidació contractual (lector, agregat) al sistema funcional. Tanmateix, la inestable mobilitat en els nivells inferiors del professorat i la vacil·lant reposició dels superiors obren incerteses, a les que també s'hi afegeix el repte de poder formar un bon planter jove de medievalistes a través dels nous plans educatius tot just implantats en els darrers anys aquí analitzats.